

Bulányi György börtönemlékei

Az első kisközösségi per, a később rólam elnevezett Bulányi-per során tartóztattak le, 1952 augusztusában. Ekkor a hivatalos egyházat a már ismert módszerekkel „megfegyveltem” a hatalom: 1948 végén Mindszenty bíborost letartóztatták, 1950 nyarán a szerzeteseket elhurcolták, majd ugyanennek az évnek az őszén létrejött az első „meg egyezés” a magyar kormány és a püspöki kar között. 1951 tavaszán a megegyezési tárgyalásokat vezető Grósz Józsefről is kiderítették, hogy „hazaáruló”. Az ÁVH-sok beköltöztek a püspöki aulákba, átvették az egyházmegyéek pecsétjeit, minden küldeményt ők bontottak föl, levél a püspökségről csak az óáltaluk rátett pecséttel mehetett ki. A hivatalos egyháznak gyakorlatilag semmiféle mozgásteret nem maradt. Bármit akart cselekedni, csak ÁVH-s engedéllyel tehetett, vagy amit tett, kénytelen volt ÁVH-s parancsra tenni.

A kisközösségek – a hihetetlen mértékű, az egész társadalmat átható félelmi állapotban – úgy éltek, ahogyan élhettek. A korra, a gyanúsítgatásokra és a fölszított bizalmatlanságra jellemző, hogy 1951 végén valaki azt mondta rólam az egyik püspöki aulában: Bulányi biztosan ÁVH-s megbízott, valószínűleg beépítették, mert különben volna annyi esze, hogy tudná, ebben a helyzetben mindent abba kell hagyni. [...]

1951. november 30-ig kellett az egyházmegyéeknek végrehajtaniuk azt a rendelkezést, amely szerint azokat az egyházmegyei szolgálatba átvett szerzeteseket, akiket az állam nem fogadott el, meneszteni kellett, így engem is kiköltöztettek abból az egyházi épületből, amelyben addig laktam.

Formailag debreceni egyetemi lelkészi státuszba kerültem. Azért formailag, mivel egyetemi lelkészi státuszomat is csak kisközösségi, az állam szempontjából illegális formában tudtam betölteni. 1948 decemberében az egyik reggeli hittanórán benyomult háromszáz népi kollégista, és fölszólítottak, hagyjam el a nép egyetemét, mivel reakciós vagyok. Az előző héten fölkeresett egy diákküldöttség, azt kívánták, hogy reakciós politikája miatt ítéljem el Mindszentyt. Mondottam nekik, el nem ítélem, de az tény, hogy én más nemzedékhez tartozom, mint a bíboros, s nem feltétlenül nézem úgy a világot, mint ő. Például nem vagyok legitimista. A bíboros és az én nézeteim közötti különbségeket szívesen elmondom abban az esetben, amennyiben ők is elmondják a sajtóban, hogy miben nem értenek egyet Rákosi Mátyással.

Fölszólítottak tehát az egyetem elhagyására. Dicséretre legyen mondva, megvárták, míg befejezem az előadásomat. Eppen Isten létének bizonyításáról folyt a szó ama téli hajnalon, hiszen a hittanórák ideje reggel negyed nyolc volt.

Ilyen előzmények után 1952. augusztus 28-án **tartóztattak le**. Eppen annak a napnak reggelén érkeztem haza. A nyári hónapokban az országot jártam, lelkigyakorlatokat tartottam.

Ejféltájban hatoltak be az ÁVH-sok. Mélyen aludtam, ezért szállásadó gazdáim, egy idős házaspár nyitott

nekik ajtót. A szobában fölkapcsolták a villanyt, az ágyamhoz léptek, elkapták a két csuklómat, megkérdezték, van-e nálam fegyver. Nincs – válaszoltam. Öltözködjön fel, parancsoltak rám. Az órát, a breviáriumomat magammal vihettem. Gyors öltözködés után kétoldról belémkaroltak, kivezetek a házból, s beültettek egy Pobjeda hátsó ülésére. Két markos letartóztató legény vett közre, hatalmas vállukat rászorították az én vállamra. Bekerültem **a rendőrségi fogdába**. [...] Egy-két órát feküdtem a priccsen. Ezalatt mindent összeszedtek a lakásomon, amit csak találtak. [...] Amikor végeztek a házkutatással, visszaültettek a Pobjedába, és elindultunk. [...]

Valamikor hajnalban értünk a fővárosba. Behúzták az autót ablakán a függönyöket, ne lássam, merre visznek. Amikor megálltunk, egy épület udvarán találtam magam, később kiderült, **a Fő utcában**. [...] Aztán bevitték egy irodahelyiségbe, ahol rengeteg ÁVH-s tartózkodott. Meleg volt, a szolgálati övük ledobva. Fölszólítottak, hogy vetközzem le. Na, gondoltam, most következik a kínzás.

Tévedtem, anyaszült meztelenül alaposan megvizsgáltak, nem dugtam-e el valamit. A nadrágról levágták a szorítókat, elvették a nadrágszíját, a cipőfüzöt, majd kincstári alsót és inget adtak. Erre vehettem a saját fölsőruhámat. A nadrágot kézzel kellett tartanom, különben leesett volna. [...]

Magánzárkába kerültem. Egyedül voltam. Mérhetetlen megkönnyebbülés vett rajtam erőt: most már nem felelek semmiért. 1952-ben szinte már elviselhetetlen volt odakinn a ránk nehezedő nyomás. A kisközösségek legnagyobb hősei is ingadoztak: Meg vagyunk örülve, akkor, amikor minden éjszaka egy sor ember tűnik el az országban, mi ahelyett, hogy meghúznánk magunkat, folytatjuk Krisztus tanításának hirdetését a vallásüldözés idején? Számomra nyilvánvaló volt, hogy az elkezdett munkát nem hagyhatom abba, csak az jelentette az igen súlyos lelki terhet: felelős vagyok a többiekért. 1952 nyarán ettől már olyan állapotba kerültem, hogy szomatikus megbetegedés tünetei jelentkeztek. [...]

Elkezdődtek a kihallgatások. Ugyanahhoz az őrnagyhoz kerültem, aki a letartóztatást vezette. Az ő feladata az volt, hogy lélektanilag összetörjön. Nagyon könnyű az ilyesmit elérni. A technika a következő: Föltesz egy kérdést, amire elkezdek válaszolni, de mielőtt a mondatot befejezhetném, jön a következő kérdés.

Közben ilyen megállapításokat tettek: „Na, Bulányi, maga egy szemét alak! Előre fölmenti magát az alól, hogy helyt kelljen állnia.” Pillanatok alatt képtelen helyzetet teremtettek. Megállapították, hogy a velük szemben álló vádlott erkölcsi nulla. Ennek hatására nem cinizmus született, hanem a teljes elveszettség érzése. Az egyetlen kincs, amit ilyen állapotban az ember még birtokolhat, az önérzete. Ragyogóan megtalálták azokat a pontokat, amelyek hatására erősödött a kételkedés: Valóban jól cselekedtem-e?

Rövid szünetekkel három alkalommal vittek kihallgatásra. A harmadik után már annyira össze voltam törve, hogy elhatároztam, a negyedik kihallgatáson úgy

fogok viselkedni, hogy ne bántsanak tovább. Nem fizikailag bántalmaztak, kizárólag lélektani eszközökkel kínoztak.

Vittek negyedszer is – legnagyobb meglepetésemre egészen más valaki elé kerültem. A nagyjából korombeli őrnagy tiszteletteljes hangon beszélt velem. Szabadkozott: Mégsem mondhatja, hogy „Bulányi atya”, helyette „Bulányi mesternek” fog szólítani.

Hatvan napon át, a vasárnapok kivételével napi tíz órában hallgatott ki engem az őrnagy. A reggeli órákban kezdődött, délidőben visszavittek a zárkába, a csajkából megettem az addigra már kihűlt ebédet. Kihallgatóm úgy rendelkezett, hagyjanak egy óra hosszát feküdni, hogy délután használható legyek. Akkor ismét hívatott, s folytatódott a kihallgatás. Gondolom, közben referált, és instrukciókat kapott a főnökétől. [...]

Két hónap után aláírták velem a mintegy tizenöt-húsz oldalnyi jegyzőkönyvet. Némileg rossz lelkiismerettel tettem meg, mert nem az általam használt kifejezések szerepeltek benne. Én csoportösszejövetelet említettem, ők illegális államellenes találkozót írtak. Nem ezt mondtam, közöltem vele, mire megnyugtattott: „Nem számít, a bíróság előtt majd mindent elmondhat.”

Egy szép napon átszállítottak a *Markó utcába*. [...] A Fő utcában csak nappal és éjszaka nem lehetett aludni, máskor mindig. Éjszaka a túlzásfoltosság miatt; a hetven centis priccsen két embernek kellett meghúznia magát. Fűtés nem volt, de le kellett vetkőzni. Egy vékony pokrócot kaptunk. Részint tehát a helyszűke, a hideg, illetve a „vigyázsalvás” miatt nem lehetett pihenni. A „vigyázsalvás” azt jelentette, hogy hanyatt, kezünket a fejünk mellett hátra téve kellett aludnunk. Ha ilyen helyzetben az ember mégis képes volt álomba merülni, óhatatlanul változtatott a testhelyzetén. Ha viszont fordult, az őrnagy már nem lehetett biztos afelől, nem harapja-e el közben az ereit. Ilyenkor az egyszerűség okán a csizmájával hatalmasat rúgott a bádoggal borított ajtóba. Ettől a szomszédos zárkában is fölébredtek. Valaki mindig elfordult, az őrnagy tehát egész éjszaka rugdosta a bádogaját.

Ezzel szemben a Markó utcában szalmazsákon aludtam, nem fáztam, és még a fejem is eldughattam a pokróc alá. [...] Az ételadag sok volt az éhenhaláshoz, de kevés a jóllakáshoz. [...]

Egy-két hét elteltével került sor az ügyészségi kihallgatásra. Az ügyésznő megállapította, hosszú a jegyzőkönyv, majd ő készít belőle egy rövidebbet. [...] Nagyon aranyos teremtés volt: Kifejezte csodálkozását, hogy egy fiatal ember miért lelkesedik olyan régi dolgok iránt, mint Jézus és az első keresztény századok.

Lassan sor került a tárgyalásra. Tizenketten szerepelünk a kisközösségből, s ha jól emlékszem, két órán belül véget ért valamennyiünk tárgyalása. [...] Az ügyész elmondta, hogy Mindszentyvel együtt vissza akartam hozni a magyar trónra a Habsburgokat. Erre majdnem elnevettem magam. Tizenkét éves koromban apámtól három csárdás pofont kaptam szabad királyválasztó nézetem miatt. Az ügyvéd klerikális neveltetésemet említette mentő körülményként.

Nagyon szép beszédet óhajtottam mondani az utolsó szó jogán, de Jónás bíró a második mondat után leintett: „Hagyja abba!” (Jónás 1956. november 2-án vagy 3-án öngyilkos lett, félelmében nem tudta kivárni november 4-ét, az orosz csapatok bevonulását.)

A vád a népi demokrácia megdöntésére irányuló szervezkedés vezetése volt. Ezért akár kötelet lehetett kapni. Az ügyész a legszigorúbb büntetést kérte szá-

momra, de papot és szociáldemokratát a kommunisták lehetőleg nem akasztottak. Ha nagyon útjukban volt valaki, agyonverték. [...] Végül is életfogytiglant kaptam. Nagyon meg voltam illetődve, nem gondoltam, hogy úgy fölértékelnék, mint Mindszenty bíboros urat. Reménykedtem, hogy szerény tizenöt esztendővel megúszom. De az ügyész kötél általi halált kért! Amikor meghallottam az ítéletet, szédülés fogott el, de ez csak rövid ideig tartott. December 9-ét írtuk.

Mivel a „népellenes elemeket” az ÁVH ítélet után visszakérte, 1953. január 21-én ávós börtönbe kerültem, Kőbányára, a *Kisfogházba*.

Cifra világ uralkodott ott. A könyv nélküli magánzárka ideje következett, amelyről nem lehetett tudni, meddig tart. Volt, aki éveket húzott le így, én hat hét múlva kerültem ki belőle. [...]

Néhány hónap múlva munkára vittek bennünket. A vasalóüzembe kerültem. Beszélgetni nem volt szabad. Aki vétett a szabály ellen, megbüntették. Vétettem, vasba húzást kaptam érte. Ez nagyon elmés találmány. Szombat délután, a munkaidő leteltével kezdődött a büntetés. Törökülésben a jobb csuklót láncsal behúzták a bal bokához, a bal csuklót az átelleses bokához, a láncot meghúzták és csavarral rögzítették. Volt, aki két órát, mások négy-hat órát töltöttek ebben az állapotban. Legtöbben elájultak. Olyankor közbelépett az orvos, utasítást adott, hogy öntsék le a rabot egy vödör vízzel. [...]

A Nagy Imre-kormány idején valamelyest normalizálódott a helyzet. Zárkarendezés kezdődött. Mindenki máshová került. Egyszer csak azt vettük észre, hogy az egyik szárnyban együtt van valamennyi nyilas, háborús bűnös, csendőr, pap, rajkosok. Ezek alkották az X-eseket, a legveszélyesebb „bűnözőket”. Az egyik nyilas erre azt mondta: „Abból, ha mi így együtt vagyunk, semmi jó nem remélhető.”

Az összes többi részlegben kiosztották a levelezőlapot, a csomagkérő, látogatást engedélyező cédulát – mi ebből kimaradtunk. Azért ránk is szabadabb idők jöttek. Naponta egymásba fogódzva sétálhattunk, ki-ki azzal beszélgethetett a séta alatt, akivel akart. Ennek a „bűnös lazaságnak” meglelt a következménye. Összeszövetkezünk arra, hogy éhségstrájkba kezdünk. Mi is jogerősen elítélt rabok vagyunk, jár a csomag, a beszélő, a levél.

1954 januárjában egy napon tizenöt-húszan nem vettük át a reggelit. Az ilyesmi mindig nagy ijedelmet jelentett a kommunista börtönvilágon belül, talán éppen azért, mivel megmutatta a fogvatartóknak, hogy még van akarata a rabnak. Rájuk nézve az önálló akarattal bíró, gondolkodó személy volt a legveszélyesebb: kinnozni, agyonverni bárkit lehet – de ha éhségstrájkba kezd, akkor nagy baj van. Megtörésünk lelki masszázssal kezdődött: „Ne tegye tönkre magát, még élnie kell!”

Ennek hatására ebédidőre öten maradtunk. Elkülönítették bennünket. Az ötödik napon már csak hárman folytattuk. [...] Ekkor átszállítottak bennünket a börtönkórház épületébe, mert úgy gondolták, tovább nem kockáztatják az egészségünket. Következett a mesterséges táplálás. A két másik megijedt ettől, s inkább hajlandók voltak enni. Így egyedül, amint később rabtársaim mondták, „börtöncsászárként” továbbra is kitartottam.

A mesterséges táplálás a következő módon folyt: Hosszú ujjú köpenybe bújtattak. Az ujjak végén nem volt nyílás, hanem madzag, s ezek segítségével kezemet a testemhez szorították. Tehát kényszerzubbonyba kötözték. Leültettek egy fogorvosi székhez hasonló alkal-

matosságra, hátrahajtották a fejemet, befogták az orromat, mire kinyitottam a számat. Erre a két fogsor közé egy kis nikkelezett szerkezetet helyeztek, amellyel szét-feszítették az állkapcsomat. Körülbelül egy centiméter átmérőjű gumicsövet nyomtak le a torkomon, a végén pedig tölcserbe töltötték az elkészített finom ételt.

Magánzárkát kaptam, sodronyos ággyal, lószőrmatracral, ahol kipihenhettem az élet fáradalmait. [...] Fe-küdtem az ágyon, amikor egyszerre belibbent fehér köpenyben egy ÁVH-s hölgy. Az adataimat kérdezte. Mondom, 1919-ben születtem. Erre megszólal: „Én is.” Ez a megnyilatkozás az emberségnek olyan foka volt ott, amellyel addig nem találkoztam. Megjegyzése azt jelentette, hogy emberszámba vesz. Amikor megmondtam a foglalkozásomat, a hölgy azt mondta, az ő bátyja ferences pap. Óhajtók-e valamilyen gyógyszert, vitamint? „Nem”, ingattam a fejem, „egy kerek fehérre vágyódom leginkább”. Megértette, hogy az ostyára gondoltam. „Van lelki áldozás is”, mondja nekem. „Igen, hosszú ideje gyakorolgotam.”

Naponta folyt a mesterséges táplálás. Február 2-án, Gyertyaszentelő Boldogasszony napján, tizenegy évvel az első misémet követő napon belépett a hölgy, még egyszer körülnézett a folyosón, tiszta-e a levegő, majd odajött az ágyamhoz, letérdelt, a keblébe nyúlt, kivette az Oltáriszentséget a következő szavakkal: „A bátyám ma reggel önért misézett. Azonnal vegye magához, mert ha így találunk, engem falhoz állítanak.”

Ehségstrájkba kezdtem azért, hogy csomagot, levelet kaphassak. Ehelyett Oltáriszentséget kaptam. Ennek a pillanatnak a felemelő érzése költővé tett. A Hozsanna különböző melódiáira verseket szerzettem.

Többé nem találkoztam a hölgygel, hiába kerestem. Ki lehetett vajon? [...]

1955. december 24-én a nevemet kiáltották: „Mind den holmijával a trepnire!” Mi lehet ez? A cellatársakkal már készültünk a Szentestére.

Beraktak egy rabóba, irány *a Fő utca*. Magánzárkába kerültem. Két hét telt el anélkül, hogy hozzám szóltak volna. Később értettem meg az eseményeket.

1956-ban végigsöpört a második kisközösségi letartóztatási hullám. Akkor már nem tizenkét, hanem hatvan embert állítottak bíróság elé. Mivel a kint lévők működését az én filiációimként tartották számon, az előadók újra és újra kihallgattak. Négy hónapot töltöttem ezért a Fő utcában. Éltem az elítélt rab jogaival. Tiltakoztam a vigyázzban való alvás ellen; mondtam, a Gyűjtőben diétás kosztot kaptam, ami persze ugyanolyan rossz volt, mint a nem diétás. A Fő utcában azonban a diétás koszt a csirkét jelentette. Életemben összesen nem ettem annyi csirkét, mint akkor. Magyar és idegen nyelvű könyvekhez jutottam. Irodalmi műveltségemet ebben az időben jelentősen sikerült gyarapítanom.

Négy hónap elteltével hazavittek *a Gyűjtőbe*. Ötvenhat nyarán már érkeztek a hírek a kinti politikai eseményekről. Annyira hihetetlennek tünnek, hogy kételkedtünk a valóságukban. Éppen akkor szabadult az egyik rabtársunk, a belvárosi plébános. Azt hitte, a plébániáját is visszaveheti. Prédikált a templomban, mire gyorsan visszahozták. Ő mondta, olyan erős a támadás Rákosi ellen, hogy egy hónapon belül meg kell buknia.

Október elején átszállítottak *Vácra*. A gombüzembe kerültem. 23-án délutáni műszakos voltam. Beszélni nem volt szabad, de anyagátadás közben lehetett váltani

néhány szót: Az egyik rabtárs odasúgta: – Balhé van Pesten! – Honnan tudod? – Az ő mondta. [...]

Még jobban elcsodálkoztunk, amikor délelőtt nem vittek sétára bennünket, ebédre pedig a megszokott adagon fölül mindenki kapott egy nagy darab linzertésztát. Sőt, igényelhattunk egy fél csomag cigarettát. Ilyen ünnep nem volt még a raboknak a magyar népi demokrácia fönnállása óta!

Huszonötödikén már nem maradt el a séta. Dolgozni azonban nem jártunk. Hírek szivárogtak be arról, mi folyik Pesten. Így érkezett el 27-e reggel. Láttuk, hogy a szemközti szárnyban a rabok az ablakokba kapaszkodva röhögnek, s az ő nem zavarja el őket. Mutogattak, hogy nézzünk mi is lefelé. Erre fölkapaszkodtunk. Odalenn a szűk belső udvaron ácsorogtak az örök, bámultak fölfelé, vigyorogtak, sapkájukról hiányzott a vörös csillag – a mellükre kokárdát tűztek.

A magánzárkából valaki rázendített a Himnuszra. Mi is átvettük, csatlakoztunk... Majd kiáltások: „Haza akarunk menni, le a kommunistákkal!” A cellákban a rabok egymás után vágják bele a háromlábú székeket az ablakokba, ajtóba. A házi munkások ijedten jártak körül: „Hagyjátok abba, mindjárt jön az ő, kinyitja a zárakat, de nem találják a kulcsot. Ha nincs kulcs, baltával verik le a zárat, hazamehettek, csak hagyjátok abba.” [...]

Öt perc múlva nyíltak az ajtók. Volt, aki a pénzt akarta fölvenni, mások – mint én is – azonnal elhagyták a börtönépületet. [...]

A váci zárkában velem volt egy szabolcsi görög katolikus pap tizennyolc éves fia. Oltalmam alá vettem, nehogy a hirtelen jött szabadság mámorában valami bolondságot kövessen el. Együtt bandukoltunk rabruhánkban a kisváros utcáin. Amikor megláttak, az egyik házba behívtak bennünket. Civil ruhát kaptunk, mert ha sokáig rabruhában járkálunk, azonnal fölismerik, hogy rabok vagyunk, és újra elfognak. A háziak mosdóvizet készítettek, sok tojásból rántottat sütöttek, teát főztek. Nagy újdonság volt az ilyen étel, annyi esztendő után.

Civillé átalakulva, teli gyomorral bementünk a városba. Az előjáráságon szereztünk igazolást, hogy a váci fegyházból szabadultunk. Mindenki kiörvendezte magát, délután szétszéledtünk.

Október végén korán sötétedett, s még az este beállta előtt el akartuk érni Budapestet. Útközben fölvelt bennünket egy teherautó, amellyel eljutottunk *Dunakesziig*. Budapest felől lövöldözést hallottunk, ezért a tehergépkocsi vezetője nem mert továbbhajtani.

Befogadtak bennünket az egyik házba. A házigazdák a földön aludtak, ágyukat átadták nekünk, pedig mindketten fiatalok voltunk. Másnap reggel, huszonnyolcadikán elváltam a fiútól, s toronyiránt megcéloztam *Mátyásföldet*. Hazatértem a szüleimhez. Hirtelen jött a nagy öröm, alig tudtunk betelni vele.

Később bementem *a rendházba*, ott is eufórikus hangulat uralkodott. [...] Az orosz megszállásig a rendházban éltem, de azt követően a helyzet „stabilizálódásával” párhuzamosan egyre kevésbé lettem szívesen látott személy. A rendtársamat, aki befogadott a cellájába – amikor a Kádár-rendszer kezdte összegyűjteni azokat, akiknek valamilyen szerepük volt az október 23-a és a november 4-e közötti időszakban – gyakran beidézték a rendőrségre. Elsőként az én befogadásom szerepelt a bűnlistáján. Ezért lassan elmaradtam a rendházból. [...]

Attól a pillanattól, amikor a szovjet tankok restaurálták az 1945-től 1956-ig terjedő korszakot, a nép ellen-

ségének számítottam. Időközben lassan tavaszodott. Köztudomásúvá vált, hogy március 1-én nagy razziára készülnek a börtönből kiszabadultak összefogására. Azon az éjszakán nem aludtam otthon. Jól tettem, mert kerestek.

Ezzel elkezdődött életemben a *bujdosás* korszaka, amely egy esztendeig tartott. Előbb-utóbb azonban mindenkit elkapnak, különösen azt, aki nem azért bujdosik, hogy a saját bőrét mentse, hanem folytatni akarja a munkáját. Ezzel a hatóságok is tisztában voltak. S mindenhová beépítették a maguk embereit, s így ráakadtak a nyomomra.

1958 tavaszán a Fekete Gabriella és bűntársai elnevezésű per elsőrendű vádlottjával az 59-es villamos Farkasréti temető főbejáratához közel eső megállójába igyekeztem, amikor hirtelen éles hangokat hallottam: „Kezeket föl! Álljon a falhoz!”

A *Fő utcába* vittek, s azonnal kihallgattak: „Na, most mondja el szépen, hol mindenütt járt ez alatt az idő alatt?” „Számomra erkölcsi kötelesség, hogy ne beszéljek azokról, akik jót tettek velem”, közöltem. „Igen?” – üvöltött, és kirohant a kihallgató. Na, gondoltam, most jön a kínzás.

Hamarosan egy idősebb tiszttel tért vissza. „Mi folyik itt?” – kérdezte. Elmondtam, hogy azt kívánják tőlem, adjam ki azoknak a nevét, akik jót cselekedtek velem. Ennek megtagadása számomra erkölcsi parancs. Az idősebb tiszt bólogatott: „Jó, jó, akkor vigyék a zárkába.” Újabb példáját láttam annak, hogy nem kell túl hamar megjedni.

Talán két nappal később beszállítottak a *Gyűjtőfogházba*, ahol azonnal beosztottak a cipésműhelybe. Folytattam korábbi büntetésemet, mintha mi sem történt volna. [...]

A gyűjtőbéli egy-két hónap után *Márianosztra* következett [...], ahol rövid ideig a fordítóirodán dolgoztam. Később be kellett volna venni közénk valakit, aki semmilyen nyelven nem beszélt. Spiclinek szánták. Bebizonyítottam, hogy fordításai használhatatlanok. Végül nem került be, engem viszont kitétek a perzsa-szőnyegszövő üzembe. Nagyon megszerettem ezt a munkát. Egy műszak alatt ötezer csomót teljesítettem, s ez bent abszolút csúcsnak számított. Odakinn a norma nyolcezer csomó volt.

Ketten-hárman ültünk egy gép előtt, s munka közben jókat beszélgettünk. Az ór még azt is megengedte, hogy a vaskályhán kenyeret pirítsunk, s megkenjük spejzolt zsírral. Emberséges körülmények uralkodtak. Emlékszem, egyszer még jutalmat is kaptam. Vasárnap délelőtt tíz percet pingpongozhattam. Amikor rám került a sor, éppen megszólalt a nagymisére hívó harang. Erre az ór, akitől a jutalmat kaptam, megszólalt: „Na, maga is finom egy pap! Amikor beharangoznak, pingpongozik!” Még ez a kijelentése is emberségesnek számított!

Reményvesztett voltam. [...] Valami mégis történt. Szüleim Grösz érseknél próbáltak közbenjárni az érdekemben. Úgy tudom, végül Balogh páter kereste föl Nezvál Ferenc igazságügyi minisztert. Jogi körökben abszurdumnak számított, hogy a nyolcadik vagy kilencedik évet üljem olyan cselekményért, amelyet az 1956 utáni joggyakorlat gyülekezési joggal való visszaélésnek nevezett, és felső büntethetőségi határa két esztendő volt.

Amikor Balogh páter belépett Nezvál Ferenchez, a miniszter így fogadta: „Ne is mondd, tudom, miért jössz.”

Ilyen előzmények után 1960. december 9-én *szabadultunk*: Vadas Éva, akit velem együtt ítélték el, Kalocsáról, Juhász Miklós, Zsigmond Ernő és én Márianosztráról.

Kemény téli nap volt. Zötyögős teherautóval vittek le bennünket a szobi vasútállomásra. Zsigmond Ernő, apám korabeli férfi állt mögöttem a jegyváltó ablaknál. Odaszólt: „Retúrt veszel?” „Nem, elég volt” – ráztam a fejem. [...]

Forrás: Elmer István: Börtönkereszt. Börtönviselt katolikusok visszaemlékezései, Bp., 1994